

AZ EMBERSÉG ÚTJÁN (EGY HUMANISTA ETIKAI FELFOGÁS VÁZLATA)

HÁRSING LÁSZLÓ
Miskolci Egyetem, Filozófia Tanszék

Rövid előadásomban azokat a megfontolásokat foglalom össze, amelyek *Az emberség útján* című, középiskolások számára írt etikai olvasókönyvem (Bíbor, Miskolc 2003) írása közben foglalkoztattak. Mottóul J. Maritainnek egy gondolatát választottam: „A humanizmus arra törekszik, hogy az embert igazabban emberivé tegye és megmutassa eredendő nagyságát, részesítvén őt mindabból, ami a természetben és a történelemben gazdagítja.”

Napjainkban alig használjuk ezt a szót: humánus, emberséges. Ha valakiről elismerően szólunk, kreatívnak, tehetségesnek, rátermettnek, tájékozottnak, megújulásra képesnek, nyitottnak és hasonlóknak nevezzük, vagyis olyasvalakinek, aki ebben a váratlan lehetőségeket kínáló, de kihívásokban is bővelkedő világban nemcsak eligazodni képes, de annak alakítója is tud lenni. Olyasmiről, hogy becsület, emberi tisztesség, őszinteség, szavahihetőség, hűség, ritkán ejtünk szót. Alig számít értéknek a megbízhatóság, az ígéret megtartása, az együttérzés. A hasonló pozitív erkölcsi tulajdonságokról (erényekről) többnyire csak egyházi kiadványokban olvashatunk.

Aligha vitatható, hogy manapság a felnövekvő nemzedéknek nagy szüksége van olyan erkölcsi tulajdonságokra, amelyek híján nem tudna eredményesen szembenézni a kor kihívásaival, de nem kevésbé kívánatosak azok a személyiségjegyek sem, amelyek az embert valóban emberré, emberséges emberré, vagy – Sík Sándorral szólva – „emberebb emberré” teszik. Úgy vélem, hogy manapság, amikor az ún. médiák nem átallják az erkölcsi élet alapjait mondhatni intézményesen rombolni, hangot kell adnunk az emberség eszményének. Érvekkel kell alátámasztanunk azt a meggyőződést, hogy az emberségre való hivatkozás nélkül nem adhatunk értelmet életünknek.

Az emberség útja soklépcsős és rögös út. A humanista etika arra tesz kísérletet, hogy a történetileg értelmezett emberséges ember arcélét felvázolja. Joggal merül fel bennünk azonban a kérdés, megéri-e vállalnunk az erőfeszítést, a küzdelmet e cél eléréseért. Miért kell ezt tennünk, hiszen génjeink első parancsa, hogy saját túlélésünkre törekedjünk. Önző, örömt

és élvezetet kereső lényként kezdjük életünket. Csak saját jólétünk számít, mások érdekeire való tekintet nélkül.

A társadalomba lépés a beszéd elsajátításával kezdődik, s annak felismerésével, hogy másoknak is vannak érdekeik és ezek gyakran ellentétesek saját érdekeinkkel. Az összeütközéseket csak úgy kerülhetjük el, ha tekintettel vagyunk másokra is. Kezdetét veszi életünkben vágyaink korlátozásának időszaka. Kudarcaink rávezetnek bennünket társas életünk talán legfontosabb elvének, az ún. *arany szabálynak* felismerésére: Amit nem akarsz, hogy mások cselekedjenek neked, te se cselekedd velük! Törekednünk kell az örömré, a boldogulásra, de nem szabad mások hasonló törekvéseit akadályoznunk. Ésszerű önzést parancsol a társas élet már egy 5-6 éves gyermeknek is, és ez az önmérséklet jelentős előrelépés a gyermekközösségbe mint kortárs csoportba való beilleszkedés útján.

Elérkezik az ideje a felnőttek világához való alkalmazkodásnak is. Egyre jelentősebbé válnak azok a várakozások, amelyeket a szülők, a nevelők vagy helyetteseik támasztanak arra való hivatkozással, hogy a csoport érdeke felette áll az egyén érdekének. Az ifjúnak el kell odáig jutnia, hogy mások, sőt bárki, főleg a hozzá közel állók helyébe tudja magát képzelni, és önmagát kívülről szemlélni.

Az ifjú normális esetben számos közösség és intézmény tagja (család, osztály, egyesület, baráti kör stb.), amelyek kötelességeket rónak rá, de bizonyos jogokat is biztosítanak számára. Kialakul benne a kötelesség- és jogérzet, mely mintegy belső hangként (lelkiismeretként) hol dicsérorog, hol elmarasztalólag hat. A lelkiismeret, mint egy felettes én, erkölcsi értékkel ruház fel cselekedeteket. Egyeseket erkölcsileg értékesebbnek tart, mint másokat. Egyfajta értékhierarchia alakul ki az egyre inkább felnőtté váló ifjában: tudja, hogy vannak alap- vagy életszükségleteink, melyek kielégítése nélkül nincs is esélyünk a túlélésre; vannak a társadalmi életnek értékei, mint barátság, társkapcsolat, szolidaritás stb., végül szoros értelemben vett erkölcsi értékek is, mint autonómia, szabadság, önmegvalósítás.

Az értékek közül vannak olyanok, amelyek hiányában az ember személyisége sérül és méltatlan helyzetbe kerül. Ezek az egyetemes emberi jogok, melyekről az utóbbi századokban sok szó esik. De ezek nemcsak jogok, hanem kötelességek is, hiszen a jogok érvényesülésének feltételeit meg kell teremteni – és többnyire másokra, főleg az előző nemzedékre hárul ez a feladat.

Ahhoz, hogy valaki erkölcsi személyiséggé legyen, végig kell járnia azt az utat, melynek útjelzőit röviden vázoltuk. *Felmerül a kérdés: Miért kell vállalnunk az emberség útjának végigjárását?* Csak úgy lehetünk valóban emberré, ha rálépünk az erkölcsi személyiséggé válás, vagyis az emberség útjára. *De hát mi készlet bennünket erre?*

Sokan – valószínű, hogy az emberek többsége – elkezdik ugyan, de nem járják végig ezt az utat. Megrekednek az egyéni önzés és élvezet-kultusz szintjén, jó esetben eljutnak az ésszerű önzés és a társas élet normáinak gyakorlásáig. Példamutató polgárrá azonban, aki saját javát csak a közjó szolgálatával egységben tudja elképzelni, akiről minden korlátozás nélkül elmondható, hogy talpig *ember* a szó erkölcsi értelmében, a felnövő nemzedékek csekély hányada válik. Ennek ellenére mégis meg kell ismertetni az ifjúságot az emberség útjával, hogy legalább halljon arról, milyen értékek szunnyadnak benne, s mitől fosztja meg magát, ha pusztán az önzésben és az élvezetben látja a boldogulás útját.

Sokan azt mondják, gyenge az ember, esendő lény, aki biológiai útravalójának engedelmeskedik, amikor megreked az önzés vagy a társas élet örömei fokán. Az ember biológiailag azonban nem teljesen meghatározott: a XX. század antropológusainak felismerése szerint nyitott (excentrikus) lény. Ha az erkölcs természetére választ keresünk, és egyben arra a kérdésre is, miért kell az emberség útját járnunk, szemügyre kell vennünk a sokat hangoztatott nyitottság fogalmát.

Az emberek többsége számára ez a nyitottság évezredek óta egy felsőbbrendű világ, a transzcendencia irányában való nyitottságot jelenti. A földi világ, amely időben szűkös életünk színtere, ezen ősi hit szerint nem az egyetlen. Létezik egy olyan világ is, amely túl van az evilági létén, amely értelmezi a természeti lét rendezettségét, s az emberi élet értelmét is e természetfeletti világra való hivatkozással jelöli meg. E felfogásból következik, hogy azért kell erkölcsi lénné lennünk, mert ez a szándéka velünk Istennek, az ilyen élet felel meg Isten akaratának. Honnan ismerjük meg Isten akaratát?

A vallások többsége szerint Isten kinyilvánította, kinyilatkoztatta akaratát, amelyet próféták, látnokok és más kiválasztottak közvetítettek és szent iratok (könyvek) és a hagyomány tartalmaz. A vallások követői ezeknek az isteni ígéknek hallgatói, befogadói és megélői.

Mások, főleg filozófusok, úgy vélik, hogy Isten az erkölcsi törvényeket mintegy beleírta az ember természetébe, hiszen az embert,

legalábbis az emberi lelket, saját hasonlatosságára teremtette. Kant saját magáról azt mondja, hogy két jelenség töltötte el nem szűnő csodálkozással: a csillagos ég fölötte és az erkölcsi törvény benne. Egyesek szerint az emberi értelem, mások szerint az erkölcsi érzelmek csalhatatlanul közvetítik Isten akaratát, de az ember szabad akaratú lény, aki Isten parancsait meg is szegheti.

Ismét mások az ember nyitottságát nem a transzcendenciára való utalással értelmezik, hanem az ember ama képességeként fogják fel, hogy felül tudja múlni mindenkori önmagát. Az önfelülmúlásnak egy szélsőséges, de nagyhatású felfogását Nietzsche fogalmazta meg az *Übermensch* (felsőbb-ember, emberfölötti ember) tanának hirdetésével, és utasította el a valláserkölcst mint rabszolga- és nyájerkölcst. Az emberi önfelülmúlás tana azonban értelmezhető a transzcendencia és a vallás elfogadásával összhangban is, akár valljuk Isten személyes létét, akár egy olyan transzcendencia-értelmezést teszünk magunkévá, mint a buddhizmus vagy a taoizmus, melyek az önfelülmúlásban a tökéletesedés és megtisztulás öncélú és a létet beteljesítő lehetőségét látják.

Végül ennek az önfelülmúlásnak van egy egészen modern, egzisztencialista értelmezése is: az önmegvalósítás. Ez abból indul ki, hogy az egyén önmaga alkotja meg önmagát, teremti meg saját lényegét, vagyis az ember az, amivé alkotja önmagát. Ez társulhat azzal a felismeréssel, hogy az önmegvalósítás a világ, főleg a társadalom alakítása is, ezért felelősségteljes tevékenység (Sartre), de azzal a súlyosan pesszimista szemlélettel is, hogy életünket hősielesen végig kell csinálnunk még akkor is, ha olyan abszurd tevékenység végzésére kényszerülünk, mint a mítoszbeli Szisziphosz (Camus).

Összegezve: Az emberség életét vagy azért kell vállalnunk, mert Istennek tetsző vagy üdvösséghez vezető életet ígér, vagy azért, mert önmagunk felülmúlására kínál lehetőséget. *Milyen etikát tanítsunk tehát olyan ifjak számára, akik nem kapnak vallásos nevelést?*

Ahelyett, hogy itt további elméleti fejtegetést folytatnánk, ismertetem *Az emberség útján* c. középiskolások számára írt etikai olvasókönyvem főbb témáit és felépítését.

– Válaszd az emberség útját!

Olyan döntéseket hozz, amelyek hozzájárulnak életednek nemcsak anyagilag sikeres, hanem emberséges leéléséhez is. Juss el odáig, hogy döntéseidet elsődlegesen ne külső kényszerek, a közvélemény, hanem belső indítékok határozzák meg.

– Törekedj arra, hogy ne csak jólétben, hanem boldogan is élj!

Boldogulásra csak akkor számíthatsz, ha tekintetbe veszed képességeidet, számolsz lehetőségeiddel, vágyaid valószerűek és mások iránt méltányosak. Céljaid felé önkorrekcióna készen törj. Tanulj meg örülni az élet kínálta javaknak, és ha lehetséges, azokat másokkal is oszd meg.

– Légy megbízható!

Számolj azzal, hogy esendő lény vagy, aki gyakran téved, de nem ragaszkodik tévedéséhez. Szándékosan nem téveszt meg másokat. Légy önmagadhoz is őszinte. Utasítsd el az öncsalást. Lehetőleg mindig mondj igazat, de számolj azzal, hogy kíméletlen igazmondásod másokat megsebezhet. Tanulj meg hallgatni, ha ez a kisebb rossz!

– Legyen önbecsülésed!

Tégy állandó erőfeszítéseket az önmegvalósításra. Ne engedd, hogy mások eszközként kezeljenek. Gondolj arra, hogy másoknak is mindegy ugyanannyi joguk van, mint neked, de neked legalább annyi, mint másoknak.

– Élj tisztán!

A tisztaság a higiéniával kezdődik és az egészséges életmóddal folytatódik. Szexuális életedet, ha eljön az ideje, hassa át partnered szeretete és emberi méltóságának tisztelete. Az italozásnak, de főleg a drogok fogyasztásának nem lehet helye életedben!

– Törődj másokkal is!

Ha fel akarsz készülni az élet megpróbáltatásainak nemcsak elviselésére, hanem legyőzésére is, próbálj segíteni szenvedő társaidon, főleg azokon, akik kevésbé számíthatnak szüleik szerető gondoskodására. Próbáld magadat helyükbe képzelni, és olyan tanácsokat megfogalmazni, amelyek pozitív fordulat reményét ígérik. Te is kerülhetsz hasonló helyzetbe.

– Törekedj a függetlenségre!

Az önzetlenség (altruizmus) a harmonikus emberi kapcsolatok nélkülözhetetlen feltétele, de mint a pozitív emberi tulajdonságok (erények) többsége, ez is eltúlozható, ha feladod függetlenségedet és mások eszközévé

válsz. Bízz másokban, de önmagadban is. Alakíts ki önmagadról valószerű önismeretet, önképet.

– Teremts őszinte kapcsolatokat!

Tégy szert már tizenévesen barátokra. Ne csak egyre, de ne is túl sokra. Olyanokra, akikre nehéz óráidban biztosan számíthatsz. A barátság kizárja az őszinteség és jóakarát hiányát, az együttműködés álcázását, a manipulációt. Ne fogadj el olyan érvelést, hogy „Mit szólnak az emberek?” vagy „Ez a magatartás nem méltó hozzád!” stb. Igyekezz másokkal, ha nem is mindig baráti, de legalább egyenrangú kapcsolatokra.

– Tanuld meg kezelni a konfliktusokat!

Mindenekelőtt a családi összeütközéseket próbáld kerülni. Ne csak szüleid hibáit tartsd számon, hanem gondold arra is, hogy gyakran önmagadat is nehezen viseled el. A sértődékenység az összeütközések állandó forrása: próbáld leküzdeni. A mosoly és a dicséret oldják a feszültséget, ugyanígy az érdeklődés mások iránt. Kerüld az éles vitákat, és ne akarj másokat minden áron meggyőzni.

– Tekintsd a munkát eszköznek!

A munka nem szükséges rossz, hanem önmegvalósításod legfőbb eszköze. Légy szorgalmas, de ne hagyd magad kizsákmányolni. Amikor vásárolsz, gondold azokra a körülményekre, amelyek között a terméket előállították; főleg olyan esetben, ha az a harmadik világból származik.

– Tiszteld az életet!

Az élet tisztelete elsődlegesen az emberi élet kíméletét jelenti, és ennek alárendelten az állatokét és a növényekét is, feltéve, hogy nem veszélyeztetik az ember túlélését. Vallásos felfogás szerint az élet tisztelete megilleti a megfogant emberi petesejtet is, és a gyógyíthatatlan beteget sem szabad irgalomból megölni, legfeljebb szenvedését enyhítve meghalni hagyni.

– Óvd bolygónkat!

A természet ember általi leigázásának a túlélést veszélyeztető árnyoldalai máris megmutatkoznak. A jelen világhelyzetben sok mindenre lehetőségünk van, de arra már nincs, hogy a jelenlegi úton haladjunk tovább. Átfogóan kell gondolkodnunk a jövőről, és felelősséggel kell élnünk.

– Légy tisztességes még a piaccgazdaság viszonyai között is!

Sikert tisztességesen akkor érhetsz el, ha jobb vagy versenytársaidnál.

Verseny nélkül nincs sikeres gazdaság. Nem megengedhető, hogy eszközeid

pusztán jogszerűek, de erkölcstelenek legyenek. A jó üzlet és az erkölcs – legalábbis hosszabb távon – elválaszthatatlanok.

Az olvasókönyv utolsó fejezetei a következő témákkal foglalkoznak.

- Támogasd a tisztességes politikát és a demokratikus társadalmi rendet!
- Óvakodj az előítéletektől, és lépj fel ellenük!
- Ne feledd, hogy erkölcsileg a tudományos kutatás eredményei sem közömbösek!
- Gondolj arra, hogy az Európai Unió polgáraként fogsz élni!

Minden fejezet három alfejezetből áll. Ezeket rövid problémafelvetés vezet be. Ezt egy-két etikai élethelyzetet leíró olvasmány követi: ezek jórészt a mai fiatalok élethelyzeteihez hasonlóak, melyek kérdéseket sugallnak; a válaszadást egy rövid elemző fejtegetés könnyíti meg. Az alfejezetek összefoglalással zárulnak.